

SUGÁRNÉ KÁDÁR JÚLIA

NAPLÓ A SÖTÉTSÉGBŐL

*Csak vigyázz magadra, és
őrizd jól a te lelkedet,
hogy el ne felejtkedjél azokról,
amelyeket láttak a te szemeid,
és hogy el ne távozzanak
a te szívedből teljes életedben,
hanem ismeresd meg azokat a te fiaiddal
és fiaidnak fiaival.*

[MÓZES V. KÖNYVE]

Cak a hatodik évemet éltem, még nem tudtam írni sem naplót, sem verset a félelemtől, az éhségről, az iszonyatról – mint serdülő korú, szörnyű halálukkal ismertté vált vagy ma csendesen, öregedően dolgozó nővéreim és bátyáim Amszterdamtól Prágáig, Varsótól az Alföldig. Csak a hatodik évemet éltem – még nem értettem, ami körülöttem és velem történik, még nem fogtam föl a megaláztatást, a meghurcolást. De éreztem a félelmet, a riasztó halál közelségét, a bizonytalanság szorongását és az éhséget – éreztem, mint sok millió kortársam, a légitámadás elől a pincékbe bújva vagy a német lágerek priccsein kucorogva, szerte Európában.

Életem hatodik évének mindennapjaiból olyan benyomásokat hordozok, amelyek negyven év óta nem váltak kemény zárvánnyá, hanem felvillannak asszociációimban, előkúsznak álmaimban, és megmarkolnak éber szorongásaimban. Leírom e negyven éve élő, ható benyomásokat, leírom – talán azért, hogy végre „kiírijam” magamból.

Leírom, hogy a gyerekek és a gyerekek kortársai jobban megérthessenek bennünket, akik egy egész éven át nem nevettünk a kisgyermek visongó nevetésével, a serdülők vihogásával, hahotájával – csak félünk. Akiknek egy egész hosszú éven át nem volt játékunk, nézni, olvasni való könyvünk. Akiket – gyermekkorunk egy egész évén át – szirénák bőgése, katonák ordítása, pincefalak szorítása, szögesdrótok elektromos feszülése akadályozott az eleven mozgásban.

Leírom, hogy nagyobbítsam a tiszteletet a már idős vagy elvesztett Szüleink iránt, akik fiatal életük megaláztatóságában, szenvedések és félelmek között megőriztek bennünket az életnek, és volt erejük emberré emelni bennünket.

Fényes, nagy babszemek – bordók, feketék, barnák, cirmosak. Játék! Lehet hirtelen kipattantani a száradó hüvelyeket, vajon most milyen színű bukkan elő? És lehet gyűjteni, a többi gyerekek is van már sokféle – majd visszamegyünk az udvarba és játszunk vele.

A Zsuzsi babát ott felejtettük – a Bácsi rosszul volt, a

bátyám hányt –, a baba bent maradt a házban. Nem lehetett visszamenni érte. Mama könyörög a babáért – ordítás –, a Mamával ordítanak. Most nincs babám.

Gyönyörű mélykék bab, óriási csusszan ki a tokjából. Kirakunk valamit belőle! Milyen szépeket lehet kirakni a falapocskákból – azt is bezárták a Házba... Ugyanolyan színesek, fényesek, síkosak ezek a babok – jó velük játszani.

Hirtelen sötét, felbúgnak a repülőgépek – eltakarják a szeptemberi meleg napot. Egészen alacsonyan szállnak fölöttünk. Valami hullik róluk, egyre nagyobbak, mint a szép nagy léggömbök, már az embereket is lehet látni, ahogy kapaszkodnak az ernyőbe, és jönnek egyre lejjebb. Állunk és nézzük a közelünkben leszálló ejtőernyősöket, csodálva és dermedten, mint hirtelen veszélyben a mozdulásra képtelen állatok. A felvisítő sziréná remülethangja megtöri a bénultságot. A legidősebből – talán tízéves lehetett – felszakad a kiáltás: „Szaladjunk!” És rohanunk utána a major felé, és zúgnak a gépek rettenetes zajjal, sivítás, robbanás – rohanunk, be az udvarba, be az épületbe, felkucorgunk a jászolra épített tákolmány szalmazsákjaira, remegünk.

A Bácsi hiába keresett, szid – ő is fél, látom, hogy fél –, ott ül öregén, a barna kabátjában, és fél. Hol a Mama?! „Dolgozik kint a földön a bátyáddal.” Kint a földön? – ahol a rettenetes zaj és sötét van a repülőktől? Ők hova bújnak? Féltem őket a vályogistálló védelmében.

Újra ki lehet menni – összegyűlünk az udvaron –, az ijedt futásban elszórtuk, elvesztettük a babokat. Alig maradt, már nem elég ahhoz, hogy kirakjunk belőle valamit, és már nincs is kedvünk hozzá.

Csak a régi, színes, falapocskás mozaikjátékomra emlékeztem, amikor kerestem, és megvettem a kislányomnak.

Játszani kezdtünk vele, s amikor megérintettem a fényes, jó fogású rombuszokat és háromszögeket, az ujjaimban éreztem a babok síkosságát, és láttam színüket és fényüket... és hallottam a repülőket, a szirénát, és újra éreztem a nyirkos félelmet.

Nyirkos, mézszagú gyárterem.

Összerepréselődve ülnek, állnak az emberek, ki ahogy tud helyet kiharcolni magának – szorítva, félrelökve a másikat. Éjszaka van. Sem fény, sem levegő. Innen-onnan felszakadó kiáltások – valaki rosszul lett, és álltában összezsuglott vagy elaludt, és rádőlt a másikra.

Mama ügyes volt: a fal mellett van helyünk – ő is, bátyám is oda tud támaszkodni. Az ölében kuporgok, és egyre mélyebbeket kell lélegeznem, egyre kevésbé fris-

síti fel tudómet az elhasználódott levegő. Áporodott, nehéz szag terjeng. A sok egymáshoz izzadt ember, egymás kilehelt levegőjét szívja.

Alvás vagy ájulás – süllyedek.

A félhomályban sűrűsödő, zakatoló levegő. A félelemtől és összezsúfoltágtól feszült emberek vibrálása. Egymáson és a bugyrokon átbukdácsolva érik el a sarokban a küblit, s akik nem érik el, vagy remegő kétségbeesésben feladva önmagukat – el sem indulnak. A vagon belülről – a dokumentumfilmek csak azt látni, hogy rátolják a reteszt, és ordítva jelt adnak az indulásra. De mi volt belül – beleivódik holminkba, bőrünkbe a bűz, és egyre mélyebbeket kell lélegeznem, egyre kevésbé frissíti fel tudómet a beszívott levegő.

Alvás vagy ájulás – süllyedek.

Bűzös, sűrű, agyagszerű közegen vergődöm keresztül – talaj, levegő vagy folyadék – nincs levegőm, de át kell jutnom rajta, mélyen befűródva – csak így menekülhetek: a felszínen vakító fény pástáz, ordítás, lövések – jaj, süllyedek!

Belesüllyedek!

Gyerekkorom és ifjúságom visszatérő, szörnyű álma.

Elegáns strandfürdő gőzölgő zuhanyozója – meztelen, idős nők párolgó teste...

Egészen le kell vetkőzni, és egy ablakon dobáljuk be a ruháinkat.

Hogy találjuk meg újra a bátyámat – ő a Bácsival ment, együtt a férfiakkal.

Behajtanak a gőzölgő fürdőbe.

Mamát most látom először ruhátlanul – és mennyi meztelen, fiatal és öreg, sovány és lötytyedt test – körülöleli őket a tejfehér gőz.

Jaj, nagyon meleg a víz! Meleg! Rosszul vagyok!

Sorakozni kell. Lepedőfélet tekernek a nők magukra – én nem kapok. Pucér maradok.

Mama számot kap, lefényképezik – engem nem fényképeznek le, nem kapok számot – nem számítok. Kapaszkodom Mamába.

Mindenki összekapkod a halom tönkregyűrődött, a fertőtlenítéstől bűdös rongyokból néhány darabot. Mama bebugyolál valamibe – nem is az én ruhám! –, és sodródunk ki az udvarba.

Megtaláljuk a bátyámat és a Bácsit. Aztán ülünk a földön, együtt, kimerülve – még nem haltunk meg.

Serdülő zsigereim émelygése keveredik a szükölő fedetlenség és a forró gőzből áradó halálfélelem emlékével, és menekülök a márványoszlopok között, a vízszagú, vidám, csobogó zsongásból – ki a levegőre, a fényre.

*„Kenyértésztaként dobódik,
hánykolódik, dagasztódik
a tömeg.*

*Tömény összejt, püffeteg
tapogatóit kibontja,
nyúlik, válik amőbaként
más dudorait bevonja.”*

– szavalom egyetemistaként. Sötétben megyünk a bergeni országúton, fáradt, meggörnyedt tömeg –

*„Nyirkos, görbedő atyáim,
édes sovány leánykáim
a tömeg.”*

Mamával húzatom magam. Lassan megyünk, de így is nehéz. A bátyám és a Bácsi némán vonszolják magukat szorosan mellettünk – jaj, el ne veszítsük egymást a sötét tömegben!

Éles fény vág végig rajtunk, és a magasból ordítás – meglódulva sodródunk tovább! Újra az elvakító fény, s az út menti őrtornyokból a korbácshang, aztán fegyverropogás – felmorajlik a tömeg.

Már majdnem alszom, úgy megyek, kapaszkodom Mamába, szinte lógok rajta. Felriadok – újabb gépfegyversorozat, és benne Mama hangját hallom: „Bárcsak eltalálnának!” Mama, kapaszkodunk beléd, már a tizenhárom éves nagyfiad is fogja a másik karodat! És te vigyázol a Bácsira is! Ne! Ne! Ne találjanak el! Ne akard, Mama!

*„Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lépked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny emel...”* – mondom, s kapaszkodom a mélyülő tekintetekbe: értenek-e Téged, Mama – én már megértelek.

Csupa émelyítően édes ízre emlékszem.

Undorodtam a marharépából és fagyott krumpliból főtt mindennapi ebédünk édeskés ízétől és az ünnepi eledelként magunk készítette „kenyérleves”-től, amit a barakk előtt téglákon főztünk, elspórolt megpirított kenyérdarabkákból, vízzel fölengedve, megduzzasztva. Különleges csemege volt, és sokat lehetett nyelni – de édes volt. Ugyanúgy édes, mint a szörnyű szagúvá lekozmaált kukoricakása vagy a szép aranyárga piskótakocka, amellyel a drága osztrák édesanya kínált meg bennünket, fehér szalvétával letakart porcelántányérról – rejtőzve emberségével a szántóföld cserjés borozdá-jában.

És édes volt a cukros kakaóval beszórt meleg pirítós, amit az amerikai katonák kóstoltattak meg velem. Karácsonyeste a barakkban. Hasalok, és lesek lefelé a két pricc közötti résen – alattunk régi ismerősök, egykorú kislány, a szüleink barátok. Neki itt az apukája. És hurkát vacsorázik! – Ki tudja, hogy jutottak hozzá.

Később soha nem tudtunk igazán jó barátok lenni – talán a kis darab hurkaféle fűszeres illata járta át örök irigységgel az érzékeimet.

Piros dobozban, celofán alatt, fehér vászonra nyomott cifra minták, színezésre csábító bájos állatfigurák, szivárványszín fonalak – kislányom születésnap ajándékai között.

Pesti nők érkeztek! – futott szét a hír a barakkokon, és mindenki kitódult, hogy lássa őket, hogy ismerőst, rokont keressen.

Pestiek! Pesti vendég – ünnepi ebéd, készülődés, szép ruhák, ünnepélyes hangulat, a szépen terített asztal körül a család, Apu is ott ül, és cigarettázik.

Állunk a barakk előtt, soványan, rongyosan, tetvesen, a rühtől és fagyástól viszkető lábakkal, és jönnek a „pesti nők”: bundában, csizmában, kofferokkal! Jönnek, hosszú, széles sorban, be a szögesdrótok közé.

Az irigykedve nézett csoda mögött nem tudhattam, hogy az utolsó pillanatban, kapkodva elhurcoltak tragédiái húzódtak meg – hogy a pesti gettók, a rejtegető nagyvárosi bérházak, a Bécsi úti menetelés, a Dunába lőtt „földre rogyottak”, a felfedezettek, elárultak öngyilkos zuhanásainak emlékével vonszolják magukat előttünk.

És folytatódott a csoda: az esztelen kapkodó csomagolás torz fintoraként valamelyik pesti bőröndben még selyem hímzőfonal is volt. Nem tudom, Mama hogyan találta, hogyan szerezte, miért cserélte el. Szorongva gyanítom, hogy lemondott néhány kanál répalevesről vagy falatnyi szörnyű kenyérről, és azon „vette meg” a még éhezéshez nem szokott pestiektől. S hogy honnan lett a kis darab fehér vászon – nem tudom. De hatéves születésnapom ajándékként a ceruzával mintázott csillagos, virágos rongydarabkákat mellé piros, kék és zöld fényes fonalat, tűt kaptam – és ezentúl volt mit csinálnom!

Tanultam ki-be öltögetni, választhattam, hogy melyik virág legyen piros és melyik kék, s ha elrontottam, kifejtettük, és lehetett újrakezdeni. És éreztem a télen-ségből ébredő ujjaim próbálkozó mozdulását – a tevékenység gyönyörűségét, s a zöld levél formálódásában a büszke elégedettséget.

A magasan és idegen lejtéssel csengő női hívó hangra emlékszem: „Doktor Emering! Doktor Emering!”

És emlékszem a hatalmas termetű, rám mosolygó holland orvosra.

Az éhezéstől kiütésesen és a tébécétől lázasan, fertőző betegként vittek, a drótkerítések közötti folyosókon át a holland foglyok által felállított kórházbarakkba. Didegve feküdtem a durva, szúrós szagú pokróc alatt, sírni sem mertem, Mama után.

Szürkült. A rossz tetőről csorgott be a havas eső, átnyirkosítva a nehéz, betegszagú levegőt, még súlyosabbá nehezítve rajtam a takarót.

Doktor Emering megvizsgált, és tudta, hogy nem vagyok skarlátos, hanem csupán közel a pusztuláshoz.

Az ápolónővérek száraz barakkjában ébredtem fel – tejjel itattak, meleg takaró volt rajtam.

Nem tudom, a drága holland orvos túlélte-e a háborút – én élek. Köszönöm.

„Jaj, de nehéz ez a dunna, nem tudom felemelni!” – kiáltozta rekedten, félrebeszélve, a súlyos lópokróc alatt a kemény piccsen vergődő néni, amíg a Nagy Dunna egészen összenyomta.

Sírás, zagyva álmhangok, véres köhögések, lélegzet-fennakadó – hideg verítékes félelmet okozó halálhörgés szaggatta szét a barakkéjszakát.

A Bácsi szelíden, csendben halt meg – nem emlékszem, mikor és hogyan tűnt el az életünkből. Barna kabátját Mama viselte tovább a dermesztő télben.

Halomba dobált csontváz-hullák mellett elhaladva hagyjuk el a tábort, hogy a lassú éhhalál helyett a gázkamra legyen a gyorsított vég. Megismerem a krematórium iszonytató füstszagát.

A holocaust gyermekeként tizennyolc évesen jártam először temetőben – az iskola öreg pedellusát kísértük ki.

Ma is misztikus szorongás fog el, ha temetőben járok – én másképp ismertem meg a halált. Márvány sírkő helyett néhány gramm auschwitzi föld őrzi a nagyszüleim emlékét.

Tomí alig idősebb kisfiú volt. Az arcára nem emlékszem, talán soha nem is beszélünk egymással. A gettó udvarán, gyerekcsoportban játszottunk együtt, és örömet okozott, hogy vele játszhatok.

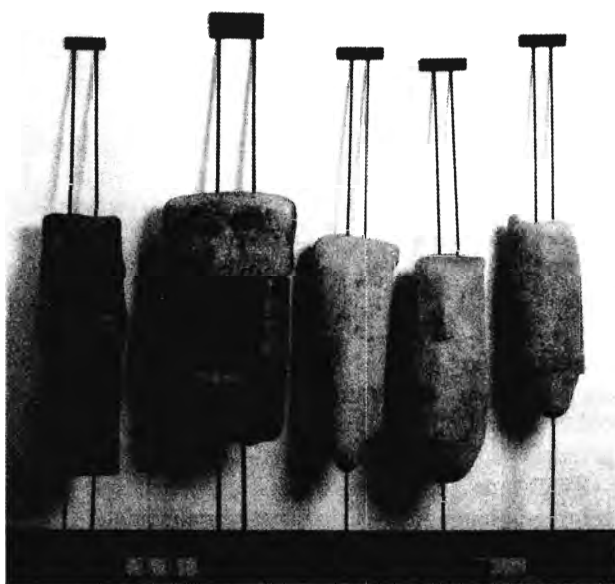
Édesanyjával együtt a közelünkben kuporgott kis banyujukon a szolnoki cukorgyár udvarán, ahol ránk zuhant az éjszaka, ahol a félelmetes zivatar vert bennünket, s ahol a nedves, síkos bugyborékoló földre nyomott a vallatottak sötéten áthatító jajgatása.

Felfigyelek: az édesanyja könnyörög, parancsol, veszekszik, erőszakoskodik – de a máskor szelíd kisfiú ellenáll, sír. A sötétből kibontakoznak a dulakodó mozdulatok. Aztán a küzdelem zaja halkul, meg-megszakad – az anyában hatni kezd a méreg.

Tomí hangosan zokog, nem fogadott szót.

Ordítás, Mama felkapkodja az elázott motyónkat, és a tömegben sodródunk az épület felé.

Soha nem láttam többet, a rokonok vették körül, és a méreg helyett a Másik Vonat vitte édesanyja után.

RINA KIMCHE: HÁBORÚS GYÜMÖLCSÖK

Gemra csillogó szemű, ukrán hadifogoly. Fiatal volt, de hogy még gyerek vagy már érett férfikorú – nem emlékszem. Nem tudom, hogy azért szeretett-e, mert hasonló korú kislánya után vágyakozott, vagy azért játszott velem, mert még maga is játékra vágyott.

Egy időben tértek meg a hadifoglyok és a mieink a földetől, ahol a gonosz ravaszság és a kíméletlen gúny kutyakorbáccsal hajszolta versenyre a fiatal férfi foglyokat és a nőkből, serdülő gyerekekből álló üzötteket.

A közös étkezéskor a lekozma kukoricakása és az állott krumplisaláta undorító bűzében, a habzsoló melegben a vetélkedő gyűlölet feloldódott. Anyáink az utálkozón otthagyt maradáinkat szánakozó gondoskodással kotorták a fogoly fiúk tányérjára. Nyikitának direkt hagytunk – nem győzött enni, szegény. Hatalmas alakja az asztal fölé tornyosodott, és evett, evett, mindent, amit kapott, megevett.

A felnőttek evés után még beszélgettek is, percekre a társadalmi életet imitálva – a távozásra szólító vezényszóig. Gemra ilyenkor játszott velem, huncutkodott – emlékszem sugárzó, mosolygó tekintetére. Gyakran lopott nekem friss hagymát valahonnan, mert tudta, hogy szeretem.

Nem jött a többiekkel vacsorázni többet.

A közeli bombázás eltévedt repesze ölte meg a nyílt répföldön.

Eltűnt a szeretetemmel érzékelhetetlenül, megérthetetlenül, felejthetetlenül.

Kurtot, a szomorú tekintetű, munkaszolgálatos gyerekfiút a hatéves gyereklány ragaszkodó rajongásával szerettem. Imádkoztam érte, hogy ne álljon hiába, vágyakozva a szögesdrót kerítésnél, hogy mindennap, legalább egy pillanatra láthassa heftling-édesanyját. Mama enni adott neki az én utálattal meghagyott marharépa-levesemből, és összevarrta elszakadt rongyait. Egy napon anyja már hiányzott a csíkos ruhás menetből, és ő állt a kerítésnél és sírt.

Már csak a szeme volt élő, amikor tífuszos lett, és az amerikai kórház ablakából nézett le ránk, látogatóira. Síró tekintettel kiabálta: „Meghalok!”

Csillagos norvég pulóverben vágott neki a világnak. Itthon megtudta: mindenkije elveszett. Elindult, ki tudja, merre, s meddig ment, míg újra testvérekre, barátokra lelt.

Fanny és Harry szerették egymást. A szép tündérmese világával a lelkemben menyasszony-vőlegénynek képzeltem őket. Talán tényleg jegyesek voltak, és őriztek lelkükben szép emlékeket, de lehet, hogy csak a pokolban sodródtak egymás mellé, és kapaszkodtak bele fiataláguk hitet adó érzelmeibe.

Különleges, összecsendítő nevük, egymás felé áradó szépségük lenyűgözte kiskamasz képzeletemet.

Ők is a felső priccsen „laktak”, mint mi. Egymást átölelve ültek a sötét lóporcós ágy szélén. Csak ilyenkor mertem feléjük nézni – tudtam, nem illik látni

a megalázottságból, eltompultságból kitörő szerelmet, de szinte éreztem a sugárzást, ami körülvette őket.

Fanny egyre fehérebb, légiesebb lett. Átköhhögte a horkolástól, félrebeszéléstől, hánykolódástól súlyos barakkéjszakát.

Egészen fehér lett, és elvitték.

Harryval nem sokkal hazatérésünk után összetalákoztunk az utcán. Nem ismertem föl megkeményedett arcát, rendőrruhás, erős alakját. Csak a Mamával folytatott beszélgetésből eszméltem rá: Harry! S a védő, gondoskodó szeretetet, sugárzó szerelmet emlékül hagyó képet kemény hang törte szét: „Megkeresem őket! Bosszút állok!”

Néhány munkaszolgálatos fiú, két anya, egy nagylánnyal és három kisgyerekekkel pénz nélkül, ennivaló nélkül menekült szökött vagy csak egyszerűen elindult – országok, amerikai, orosz és angol parancsnokságok között araszolva – haza.

A Hannovertől Budapestig tartó hosszú vándorlásról szinte csak foszlányok maradtak meg bennem:

a felnőttektől átragadt szorongás: az éppen utunkat álló katona továbbenged bennünket, vagy újra táborba visznek;

az értetlenség érzése: a „muszosok” cigarettáért vettek egy mozdonyt, azon megyünk tovább;

a rémület: a sötétben megpillantott, kiégett drezdai pályaudvar csontváza és németül kiáltó emberek;

az iszonyat: az Elbán himbálódzó hullá;

és egy szépséges, boldog élmény a hadifogságból szabadult, szökött fiatal lengyel párról. Együtt pihentünk meg egy nagyváros – talán Prága lehetett – üres lakásában. A fiú tangóharmonikázott, és együtt énekelték a „Katyusát”. Áradt belőlük az ifjúság öröme – élnek!

Összefüggéstelen, de éles kontúrú emlékenyomok, amelyek fojtó szorongással töltöttek el, amikor felnőtten az újjáépült drezdai pályaudvar peronjára léptem; amelyektől nem tudtam borzongás nélkül gyönyörködni a Sanssouci-kastély romantikus Elba-partjában, s amely meleg gyönyörűséggel áraszt el, ha néha a rádióban a Svesnyikov-kórus a „Katyusát” énekl.

Mint Dickens vagy Mark Twain gyerekhősei, a tisztaság otthonból a nyomorba zuhanva, megtanultunk kéregetni, lopni.

És kaptam kitaposott, kinőtt cipőt az osztrák falu kocsmárosának gyerekeitől, és a bátyám elindult az elosztótábor udvarán vizeskannát lopni vagy visszalopni – nem tudom, csak arra emlékszem, hogy nem sikerült.

S én, Mama haragját magamra idézve, elvittem a valahogy nálunk maradt kis fehér, zszúros zsebkendőt a kocsmáros kislányának, mert Mama odaígérte. Nem tudtam, hogy a mindenkori kéregetés aranyfedezetét adtam oda, hogy Mama ÍGÉRETE csak a kéregetés gáláns manővere volt. A kukoricagöré félhomályában kaptam igazságtalan pofon az egyetlen volt, amit szüleimtől valaha is kaptam. Szegény Mama, hogy fájhatott, milyen kétségbeesett lehetett!

És az amerikaiak megszállta német faluból, ahova en-

nivalóért, ruháért mentél az éhségtől elszánt felnőtt társaidal – fehér szattyánbőr testű, gyönyörű hajasbabát hoztál nekem, hogy legyen játékom. A nyílt mezőn hagyott német katonavonat feltört raktárvagonjából – az éhségünket oltó konzerv helyett – a bátyám csodálatos irányítót szerzett. Gyönyörködve mélyült el a játékban, miközben zúgtak a fejünk felett az amerikai gépek, és számoltuk a német torkolattűz és az ágyúdörgés közötti idő távolságát, belesimulva a nyirkos áprilisi földre a vagonok kerekai mellett.

És elmentünk zöldséget lopni az ebédhez az evakuált német falu egyik gondosan művelt kertjébe. Egyszerű természetességgel mentünk be, éhes kis tolvajok, és kihúzogattuk a földből a másét – a káposztának hitt káposztát – még rossz is volt.

S hogy a kerek esztendő letelt, és hazaérkeztünk, Mama csak annyit mondott két felnőtt lelkű kisgyerekének: „Mától kezdve nem hazudunk, nem kéregetünk és nem lopunk többet.”

És mi megkönnyebbültünk – újra visszaváltoztunk királyfivá.

Csak egy bűn nyomta tovább is gyereklelkemet – a gyűlölet bűne. A minden esti könyörgő ima végére gyűlölettel tettem hozzá – hittél az átok mágikus erejében: „Verd meg Isten őket mind a két kezeddél!” – és csak utána mondtam: Ámen.

Reggel, tömött autóbusz, dolgozni megyünk.

Hatvanon felüli, testes férfi az egyik ülésen. Valami taszít az arcában, és mégis, újra és újra rá kell nézmem. Milyen hideg a szeme!

Biztos külföldi, nyugati anyagú, szabású az öltönye. Nem tudok elfordulni, valami kényszerít, hogy figyeljem, nem tudom róla elszakítani a tekintetemet.

Megállunk.

„Absteigen!” – hallok a hangját, és a tömegből kiváló nővel az ajtó felé furakodik.

Jeges felismerésként borzong végig a gerincemen: egy SS Bergen-Belsenből!

Ott áll, és ordít a jeges hóban értelmetlenül ácsorgó, „appell”-re ítélt, tetves és bolhás rongyokban didergő, szétrongyolódott lelkű tömeg mellett.

Csak állunk a sűrű egü dermesztő hidegben. Fogjuk Mama kezét. Csak állunk a sötét barakksorok között.

Csak az előttem álló lábát látom. Fázom és félek.

Ő áll mellettünk! – ordít, és gyilkolóan hideg a tekintete. Nem látjátok rajta? – Nem érzitek rajta?! – Nem emlékeztek rá?! – üvöltöm néma iszonyattal.

Belép a Sziget cukrászdába – vajon oroszkrémtortát vagy franciakrémet rendel?

Befordulok a sarkon, szaladok, hogy még elérjem a közeledő tizenötöst, időben kell beérnem, konzultációra jönnek a tanítványaim.

Kékesszürke hóviharban, lassan gurulunk a szomszéd nagyváros egyetemétől az alföldi kisváros felé, so-

kat késtünk, mégis megvártak a sötétedő, november végi délutánon. Lelkesedéssel vezetnek körbe a szép architektúrájú öreg iskolán – tudom, a bátyám a másikba járt, ez a gettó melletti iskola.

„Nagy tisztelettel és szeretettel...” üdvözlnek, aztán beszélnek, beszélnek. És közben felmerül kisgyerekkorom kedves környezete: a fehér virágban ragyogó spireabokrok a terasz körül, a téglák réseiből ki-be ug-ráló békák, az ebédlőasztal lábai között szaladó, kishúgi csodálattal követett villanyvonal, a Mama készítette, ri-valdafényes bábszínház, amelyben a díszlet erkélyén a királykisasszony még ki is tudott hajolni a királyfi-hoz... Szakirodalmat idézek, ajánlok a lelkes, képzett, többnyire hasonló korú pedagógusoknak. Lehetőségeket, módszereket vitatunk meg... Beszélnek, beszélnek, beszélnek – vajon melyikőjüké lett a Zsuzsi babám?

Az igazgató kikísér a pályaudvarra, „Járt már itt korábban is?” Szorongó, görcsbe rándult lélekkel nézem a havas estében veszteglő marhavagon-szerelvényeket. „Csak átutazóban” – válaszolom, és hallok a csend-örök ordítását, a Bácsi és a bátyám rosszul van az izga-lomtól.

Már nem lehet visszamenni a babáért, a Mamára ordítanak... A félelemtől sűrűsödő, zakatoló levegő...

Indul a vonatom, mélyen hajló kézcsók, „Remélem, máskor is megtisztel bennünket!”

Lelkifurdalásom van – nem tudok megbocsátani.

A sárga repceföldben pirosuló pipacsok Van Gogh-i képe, az elszórt tanyák körül legelő tehéncsordák barna-fé-hér foltjai, a gémeskutak ágaskodó anakronizmusa.

Évek óta, hetenként újra látom ezt a tájat – életem furcsa hajtűkanyarjaként.

Cegléd, Szolnok, Törökszentmiklós, Karcag, Debrecen – itt élt a családom, rokonok, barátok. Ide fűznek első emlékeim a gyermekkoromból – a játékaimról, a bútorokról, a kertről, a Tisza-part meleg homokjáról, a holocaust füstjéből halványan kirajzolódó és az új szét-szórásból fel-feltűnő arcokról.

Ma már senkim nem él ezen a vidéken – szétszóród-tak Jeruzsálemtől San Franciscóig. Kit Auswitzban, kit Sydneyben ért a halál. Fegyvernek, Püspökladány, Debrecen – Apu korai munkaszolgálatának állomáshe-lyei. Súlyos zsákokat, vasúti talpfákat és még ki tudja, mit hordva vállain, a megerőltetéstől talán már itt el-vesztette gyönyörű, képzett, Verdi-áriákat éneklő, a gyerekdalokkal melegen körülölelő hangját.

Hazatérve nem énekelt többet, és nagyon keveset be-szélt. A hajszolt, kegyetlen Menetben, kis noteszben vezetett naplójában – amit 90 évesen, tudatos vállalással elviselt halála után találtunk meg – fizikai szenvedései, lelki gyötrelmei csak egy-egy szóban törnek fel belőle. A ritkán mégis előforduló, rövid mondatok egyike: „Édes kislányom, mindig Rád gondolok” – Hédervár, '45. február 13. – a 6. születésnapom. Akkor, Bergen-Belsenben mondtam ki az Apa után vágyakozó érzéseimet kifejező, gyermeki önzéssel, kegyetlen őszinteség-gel megfogalmazott mondatot, az életemért küszködő,

szenvedő Mamának: „Aput egy picit jobban szeretem.”

Ma is fáj Mama kétségbeesett tekintete – de tudom, hogy megértett.

Szolnok, Debrecen – Apu gyermekkor, ifjúsága.

Az első numerus clausus törvény után, természetes büszkeségében megsértve, a megaláztatásoktól sokkolva elhagyta a Debreceni Orvosi Egyetem második évfolyamát, magában hordozva élete végéig a kielégítetlen hivatásvágyat.

Fekete taláros, súlyos veretű láncokkal ékes profeszorok – a Debreceni Universitas előjárói – ünnepélyes kézfogással nyújtják át az elismerő, megtisztelő kinevezésemet.

Ugye, Hozzád méltó, nemes elégtételt vettem, Édesapám?

Nem, ne gondoljátok: „szegény, sérült lélek – sérült generáció”.

Át tudtuk magunkat verekedni az ifjúság és a felnőtt-

kor sokféle súlyos válságán, és fel tudunk állni újra, amikor a csalódások és a szétszóródás veszteségei leterpettek, és boldogok vagyunk az új találkozásokban. Tudjuk élvezni az élet hétköznapijait.

Csak korán öszülünk, a gyomorfekély maró fájdalmát serdülőkorunktól ismerjük, és tudományos konferencia elemzi fogaink korai kilazulásának okait.

Hamarabb fogunk elfáradni.

Ne mosolyogjatok meg bennünket, hogy habzsoljuk a kínáló újat és szépet – mi sokat éhezünk. Hogy járjuk a Világot, és összeszoruló torokkal élvezzük a tiszta szépséget, amit az Ember alkotott – minket sokáig falak és szögesdrótok akadályoztak az eleven Mozgásban, a Megismerésben.

A Pokol Tornácának élő emlékeivel a lelkünkben örülni akarunk a visszanyert életnek.

Drága Gyerekeink, higgyetek nekünk: gyönyörűség dolog feltöltödni az újjal, és kielégülni az értelmes tevékenységben! Engedjétek, hogy magunkkal sodorjunk benneteket, amíg veletek lehetünk!

Sándor Zsuzsa **MONDÓKÁK RITÁNAK**

*Cseperedik a vackor,
elröpült a kamaszkor,
ha előről kezdhethém
inkább tulipán lennék.*

*Válságba került a meggy,
pszichológushoz elmegy;
ha tovább így savanyodom,
teljesen becsavarodom!*

*Unatkozik urasága,
nem mehet a mulatságba,
mert az asszony nagyon smuz,
nem érdekli a Moulin Rouge.*

*Az én párom százlábú
valahová úgy elbújt
égen-földön keresem
nincsen másik jegyesem.*

*Teknősbéka döccen kettőt:
marhanehez ez a teknő,
muszáj leszek edzeni,
futni, expanderezni.*